

PORTRÉT JOSEFA JUNGMANNA OD ANTONÍNA MACHKA

Lubomír Sršeň

Josef Jungmann's Portrait by Antonín Machek

Abstract: In 2012, the National Museum acquired a portrait of Josef Jungmann (1773–1847), who as a linguist contributed to the rescue of the Czech language. Jungmann is counted among the leading creators of the Czech National Revival as he devoted his lifetime work to the Czech language at the time of the progressive Germanization of the Czech Lands. The portrait is the only authentic painted portrait created during Jungmann's life by Antonín Machek (1755–1844) in 1833. At the time of Biedermeier, the painter was the most popular Czech portraitist. This portrait served then as a recognized pattern in the development of the absolute majority of other Jungmann's portraits, many decades of which various artists created to these days. At least several major among them is mentioned in the article. This Machek's oil is therefore valuable both from the artistic and above all cultural and historical reasons. 180 years after its origin, the picture was purchased for the state collections from private property of the two representatives of the sixth generation of direct descendants of Josef Jungmann. The portrait became a valuable part of a large collection of portraits administered by the Department of the old Czech history in the National Museum, where it is registered under the number H2-197 967.

Keywords: portrait painting – Josef Jungmann (1773–1847) – Czech National Revival – Antonín Machek (1775–1844) – Karel Javůrek (1815–1909) – Leopold Jaroslav Schmidt (1823–1902) – National Museum Prague

Charakteristika a historie Jungmannovy podobizny od Antonína Machka

V prosinci 2012 se Národnímu muzeu podařila výjimečně cenná akvizice, jaká se vyskytne jednou za řadu desetiletí. Pro ikonografickou sbírku oddělení starších českých dějin byla ze soukromého vlastnictví zakoupena podobizna Josefa Jungmanna, namalovaná v Praze roku 1833 Antonínem Machkem. Byl to přírůstek, který svým charakterem ideálně zapadá do akvizičního programu tohoto oddělení. Dotaci na jeho zakoupení proto poskytlo Ministerstvo kultury téměř automaticky a bez delšího váhání. Portrét, malovaný olejem na plátně o rozměrech 77,5 × 62 cm, s původním zlateným rámem 86 × 70,5 cm, byl zapsán do sbírek dne 20. prosince 2012 a je evidován pod inventárním číslem H2-197 967.

V čem spočívá hodnota a ojedinělost tohoto přírůstku? Důvodů je možno uvést hned několik. Především jde o podobiznu všeobecně známou, díky níž má již několikátá generace české populace v paměti zakotvenou představu, jak náš nejvýznamnější a zasloužilý křisitel mateřského jazyka vypadal. Je příznačné, že se tento neokázalý a skromný „dělník vědy“ dal přemluvit k prvnímu portrétování v životě až v době, kdy mu bylo šedesát let (* 16. července 1773 v Hudlicích na Berounsku, † 14. listopadu 1847 v Praze). Důvody k portrétování byly zcela pragmatické. Bylo třeba zhotovit podobiznu, jejíž grafická reprodukce by posloužila

jako frontispis prvního svazku Jungmannova životního opusu, *Slovníku česko-německého*. Podobizna měla přispět ke zvýšení atraktivity, a tím i k většímu odbytu pětisvazkového díla, jež nakonec dosáhlo úctyhodného rozsahu 5696 stran a vycházelo po sešitech od září 1834 do října 1839. Oslavné, ale hlavně propagační vyobrazení autora slovníku mělo tedy napomoci alespoň k částečnému návratu nákladů na vydání, jež obětavě hradili manželé Jungmannovi z pronájmů svého pražského domu. S hrdoostí můžeme připomenout, že na tisk slovníku přispívala i Matice česká, skrytá pod údajem na titulním listě, uvádějícím, že slovník vyšel s „*pomocí českého museum*“.¹

Josefu Jungmannovi se do sezení modelem nechtělo. Svému příteli a spolupracovníku, knězi a filozofu Antonínu Markovi napsal 20. března 1832 do Libuně: „*Někteří zdejší pp. vlastenci mně domlouvají, abych se dal malovati – tak velice nadsazují cenu Slovníka mého, že i obrazu spisovatelova u něho žádají. Běda mně, jestli se zmýlí v očekávání, jakož se v pravdě toho bojím, věda nejlépe, co chybí; a z druhé strany má-li býti portrét při něm toho, kdo v něm pracoval, musil bych tam celou galerii portrátů umístiti, tolik pomocníků jsem měl a mám, zvláště pak Váš obraz by mému po boku státi musil. – Nevím tedy, mám-li dáti se přemluvíti k tomu marnému postupu. Učiním-li, již se napřed stydím za tu slabost, ku které mne nevděk nutí.*“² Marek mu na to odpověděl obratem,

¹ Matice česká ovšem musela v té době oficiálně vystupovat pod názvem „Základ peněžný, Pokladnice českého Museum k vydávání knih českých“. Bliže viz SKLENÁŘ 2007, s. 32–33.

² Nevděkem Jungmann nepochybně mínil při své přehnané sebekritičnosti nedostatek své vděčnosti vůči spolupracovníkům. Viz EMLER 1883.

Josef Jungmann (16. 7. 1773, Hudlice – 14. 11. 1847, Praha), maloval Antonín Machek (1775–1844), Praha, 1833, olej na plátně, vnitřní rám 77,5 × 62 cm, vnější rám 86 × 70,5 cm. Národní muzeum, H2-197 967. Restaurovala v r. 2015 Olga Trmalová, ak. mal. Foto: Alžběta Kumstátová a Olga Tlapáková

9. dubna 1832: „Řeknu jenom toliko: Jste otec náš – učíte radost vděčným synům – ať se těší i Vaším obrazem!“³
Náš „bat’uška“ – jak mu jeho blízcí s úctou přezdívali –

měl nejbližšího malíře portrétů doslova na dosah. V Široké ulici (dnešní Jungmannově), asi třicet kroků od domu U Tří hroznů (čp. 749-II), který manželům Jungmannovým patřil,

³ EMLER 1888.

bydlel v té době v nájmu v čp. 32-II Antonín Machek (1775–1844), nejvyhledávanější portrétista tehdejší Prahy.⁴ Přesto Jungmann požádal tohoto souseda o zhotovení podobizny až po několikaměsíčním odkladu. Chtěl nejprve dokončit rukopis Slovníku, takže vysedával nad úmornou každodenní prací od rána do večera a nechtěl být ničím rozptylován. Navíc ho v roce 1832 asi o tři měsíce zdržela vleklá nemoc, kvůli níž musel ulehnout.⁵ K portrétování došlo tedy až v průběhu roku 1833, jak potvrzuje i malířův záznam na rubu plátna „Anton: Machek pinxit / anno 1833“.⁶ Ani v roce, kdy portrét konečně vznikl, nebyl Jungmann zcela zdrav. Na počátku roku prodělal chřipku a znovu ho nemoc upoutala na

*Anton: Machek pinxit
anno 1833*

Kresebná kopie signatury na rubu velkého Machkova olejového portrétu Josefa Jungmanna, přepsané na podlepené plátno restaurátorem V. V. Hlavou v r. 1955. Kresba Lubomír Sršeň

lůžko na celé tři týdny v září 1833. Průběžně stonali během roku i ostatní členové jeho rodiny a vzápětí po dokončení rukopisu Slovníku zemřel Jungmannovi na Štědrý den 1833 jeho nadaný syn Josef Josefovič.⁷ Není proto jisté, zda vůbec podmínky v Jungmannově domácnosti dovolovaly, aby malíř docházel portrétovat Jungmanna do jeho domu, jak by bylo za normálních okolností běžné. Portrétování pravděpodobně probíhalo spíše v Machkově bytě, kde měl malíř zřejmě i atelier.

Malíř, známý svou družností a schopností empatie, jistě brzy pochopil, že před jeho malířským stojanem sedí typický intelektuál, uzavřený, tichý a na pohled nenápadný introvert, který se však dokáže i za nepříznivých okolností zarputile soustředit na svou práci a s pevným odhodláním jde za svým cílem. Proto pojal i jeho podobiznu záměrně tak, aby byla výtvarnou paralelou jeho osobnosti. Vidíme před sebou velmi standardní portrét, zachycující stárnoucího štíhlého muže s vyholenou tváří, orlím nosem a šedomodrým očima, stále ještě bohatými, i když prošedivělými delšími vlasy, oděného do hnědého fraku s odsazenými, převýšenými a nabíranými rukávy, jaké se šily v době kolem roku 1830. V pravé ruce drží zavřenou, blíže nespecifikovanou knížku – standardní a obecně srozumitelný atribut vzdělance. Pozadí je neutrální, šedé, napravo za hlavou oživené typicky machkovským světlejším pruhem šikmo dopadajícího světla. Podobizna působí na první pohled tradičně, skromně a všedně, ale při pozornějším vnímání zjišťujeme, že je nabita silnou vnitřní

Josef Jungmann, maloval Antonín Machek (1775–1844) jako romanticky laděnou variantní autorskou repliku vlastní velké olejomalby, Praha, patrně 1833 či po tomto roce, olej na plátně, vnitřní rám 36,5 × 27,5 cm, vnější rám 55,5 × 46,5 cm. Národní galerie v Praze, O 2882. Foto © 2014 Národní galerie v Praze

energii, jež z osobnosti portrétovaného vyzařuje. Přestože Jungmann při portrétování jistě pohodlně seděl, malíř pojal jeho polopostavu tak, jako by stál. Pasivní pozice přemýšlejšího učeně tak byla nahrazena pevným postojem cílevědomého vědce.

Jungmannovi toto pojetí jeho podobizny zřejmě vyhovovalo. S Machkovým uměním byl určitě spokojen, neboť po několika letech malíře doporučil příteli Antonínu Markovi a pak zřejmě i svému bratru Antonínovi. Při zhotovení malovaného portrétu Markova v roce 1840 a pořízení jeho litografických reprodukcí počátkem roku 1841 vykonával Jungmann úlohu zprostředkovatele. Když zarámovaný obraz, pečlivě zabalený i s padesáti grafickými listy zhotovenými v Machkově závodě litografem Františkem Šírem posílal 18. května 1841 příteli Markovi do Libuně, poznamenal stručně v dopise, že se mu velký obraz i jeho malé reprodukce líbí.⁸ Je tedy pravděpodobné, že i při tehdejších hledání

⁴ SCHEMATISMUS 1833, s. 559. Srv. též přihlašovací arch Ant. Machka v pražské konskripci (Národní archiv, Policejní ředitelství I, konskripcce, karton 363, obraz 28).

⁵ VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ 1956, s. 214, 319.

⁶ Po rentoalži z roku 1955 okopíroval restaurátor V. V. Hlava signaturu s datací na rub nového plátna a pod nápis připojil poznámku „Faximile podpisu z původního plátna. Restaurováno 1955.“

⁷ VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ 1956, s. 319; STRETTIOVÁ 1940, s. 28.

⁸ Jungmannův dopis Ant. Markovi z Prahy do Libuně z 18. května 1841 je uložen v pozůstalosti Antonína Marka v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Portrét Ant. Marka od Ant. Machka se nachází v Muzeu Českého ráje v Turnově (i. č. U 1344, olej, pl., 78 × 62 cm, nesignováno). Jeho litografickou reprodukcí publikoval NOVÁK 1962, s. 185, čís. kat. 288, obr. 255.

vhodného malíře pro zhotovení podobizny mladšího bratra sehrál Josef Jungmann roli přímluvce. Portrét Antonína Jungmanna (1775–1854), našeho předního porodníka, profesora a rektora pražské univerzity, byl roku 1841 skutečně vytvořen Antonínem Machkem.⁹

Autorská replika

Velký Jungmannův portrét malovaný Antonínem Machkem má i svoji malou autorskou repliku, jež je zhruba polovičních rozměrů. Koncem roku 1949 ji koupila Národní galerie od paní Adolfíny Juránkové z Prahy.¹⁰ Malba není signována a ani datována, ale o Machkově autorství nikdy nebyly pochyby. Ve prospěch tohoto připsání svědčí zejména fakt, že nejde o mechanickou, ale o variantní kopii. Malý obrázek má do detailu shodné vyobrazení hlavy, ale ve všem ostatním se liší. Zdá se, že se Machek pokusil vytvořit k větší olejomalbě, jež má konzervativní klasicistní rysy, variantu v romantickém duchu. Portrétovanému vědci vyměnil hnědý měšťanský frak za tmavomodrý, téměř černý plášť, který tajemně zahaluje pravici s knihou. Jakoby ji chtěl Jungmann instinktivně bránit před nepřízní okolí. Romantickým znakem je i pozadí tvořené tmavými bouřkovými mraky. Bezprostřednější emotivní naléhavost vyvolává i přiblížení portrétovaného k divákovi tím, že prostor kolem poprsí je redukován na minimum. Racionální učenec se tak proměnil na umělce, básníka. Zatímco velký, realisticky pojatý a standardně malířem označený portrét byl namalován nepochybně podle skutečnosti, čili podle pózujícího Josefa Jungmanna, jeho poloviční redukce byla touto hotovou malbou inspirována, a nebyla tedy portrétem autentickým, ale odvozeným. Zato však byla s větší volností a s patřičnou dávkou umělecké fantazie experimentálně a tvůrčím způsobem dotvořena. Malý portrét, jenž svými uměleckými ambicemi překonal dokumentární realismus své předlohy, vznikl tedy nepochybně druhotně – nejspíše hned vzápětí po velké podobizně, snad ještě během roku 1833.

Döblerova ocelorytina

V době, kdy měla vzniknout rytina pro frontispis Jungmannova Slovníku, bylo tedy pravděpodobně možné si za předlohu vybrat mezi dvěma variantami malované podobizny z Machkovy ruky. Je celkem pochopitelné, že byla zvolena první, klasicistní verze, hodící se k serióznímu lingvistickému dílu ryze odborného charakteru lépe než její romantická replika, která by slušela spíše básnické sbírce.

První díl Jungmannova Slovníku je sice označen rokem vydání 1835, ale jeho úvodní sešit byl vytištěn už v září 1834.¹¹ Oceloryt pro jeho frontispis musil být tedy hotov už před tímto termínem. Vytvořil jej pražský rytec Jiří Döbler (1788–1845), jenž okopíroval Machkův velký malovaný

portrét prostřednictvím kresby zhotovené Josefem Vojtěchem Hellichem (1807–1880). Informují o tom ryté signatury „*Po Machkowi Hellich.*“ (vlevo dole) a „*w oceli Döbler*“ (vpravo dole). Není známo, že by se Hellichova zprostředkující kresba dochovala, snad zanikla záhy po použití. Ocelorytina byla opatřena na dolním okraji titulkem „JOSEF JUNGSMANN / OD GEHO CTITELŮW.“ a byla rozšiřována

Josef Jungmann, ryl Jiří Döbler (1788–1845) podle velké olejomalby od Antonína Machka (1775–1844), prostřednictvím (nedochované) kresby Josefa Vojtěcha Hellicha (1807–1880), Praha, 1834, ocelorytina na papíře, celek 270 × 230 mm. Frontispis 1. dílu Jungmannova Slovníku česko-německého. Knihovna Národního muzea, sign. 67 b 9. Foto: Lubomír Sršeň

i v samostatně tištěných listech většího formátu.¹² Prostřednictvím této grafické reprodukce se stala podobizna Josefa Jungmanna zachycená štětcem Antonína Machka známou i vlastencům mimopražským, kteří neměli možnost se se slavným vědcem osobně setkat. Rozšířenou a obdivovanou ikonou se stala i díky tomu, že z Döblerovy ocelové desky, uložené tehdy v Muzeu, byly přičiněním jejího správce Václava Hanky pořízeny v letech 1851 a 1860 nové otisky

⁹ Obraz (olej, plátno, sign., 77 × 57 cm) se nachází v sakristii býv. kaple Zemské porodnice v Praze a je majetkem gynekologicko-porodnické kliniky 1. Lékařské fakulty Univerzity Karlovy. Publikoval NOVÁK 1962, s. 130, čís. kat. 399, obr. 184.

¹⁰ Olejomalba na plátně 36,5 × 27,5 cm, zlacený rám 55,5 × 46,5 cm, Národní galerie v Praze, O 2882. Poslední soukromá majitelka portrétu, Adolfína Juránková (* 6. 5. 1891, Praha – † 9. 6. 1970, Praha) byla neprovdanou dcerou cís. rady Alexandra Juránka (1849–1913), ředitele Místodržitelské tiskárny v Karmelitské ulici na Malé Straně v Praze, a vnučkou Ignáce Juránka (1802–1869), pražského sládky a hostinského (údaje čerpány z konskripce pražských obyvatel v Národním archivu ČR a z nápisů na náhrobku rodiny Juránkových na Olšanských hřbitovech, IX., 12). Jak se malý Jungmannův portrét do vlastnictví Adolfíny Juránkové dostal, se nepodařilo zjistit.

¹¹ SAK 2007, s. 195.

¹² Samostatný list (celek 280 × 222 mm) je např. ve sbírce Národního muzea, inv. čís. H2-28 537.

malého a velkého foliového formátu. Ty mladší lze poznat podle pozměněné dedikace v titulu. Místo „OD GEHO CTITELŮV“ mají „OD SVÝCH CTITELŮV“.¹³

Machkův portrét Josefa Jungmanna se tak stal touto cestou populárním a všeobecně uznávaným prototypem, který sloužil jako vzor pro většinu mladších, odvozených portrétů, realizovaných v nejrozmanitějších technikách, od tužky až po bronz.¹⁴

Z velkého množství mladších podobizen inspirovaných Machkem, čítajících do dnešních dnů nejméně kolem stovky, připomeňme alespoň dvě, které jsou – každá svým způsobem – výjimečné a pozoruhodné.

Javůrkova obohacená kopie

Především jde o zdařilou a motivicky obohacenou kopii tohoto obrazu, namalovanou v roce 1873 Karlem Javůrkem (1815–1909) přímo pro sbírky Muzea Království českého (NM, inv. čís. H2-11 803). Tato olejomalba na plátně má rozměry 102 × 81 cm, je tedy na výšku téměř o 25 cm vyšší než Machkův originál. Její původní zlatený rám byl v roce 1895 v muzeu nahrazen nynějším dubovým rámem s dekorativním nástavcem a samostatnou vyřezávanou jmenovkou v rámci jednotného zarámování malého souboru nejceněnějších portrétů významných českých osobností. Protože kopie nebyla Javůrkem signována, navíc řádnou evidenci sbírek Muzeum ještě nevedlo, a časem se dokonce zapomnělo na původ obrazu, svádělo to pozdější badatele k nejrůznějším spekulacím o autorství, době vzniku a provenienci tohoto portrétu. Pouhých osmnáct let po vzniku byla kopie, zapůjčená muzeem na Jubilejní výstavu 1891, prezentována bez označení svého tvůrce, pouze s udáním „dle Machka“.¹⁵ V polovině 20. století byl obraz dokonce považován za originální dílo Machkovo,¹⁶ což až v roce 1962 s jistotou vyvrátil ve své machkovské monografii Luděk Novák. Současně však mylně připsal malbu Hellichovi, neboť ji považoval za onen mezistupeň, na který se odvolává signatura Döblerovy ocelorytiny („Po Machkovi Hellich.“).¹⁷ Domněnku o Hellichově autorství s důvěrou převzal i autor soupisu Jungmannových podobizen z r. 1974 Pavel Klaban.¹⁸ O Hellichovi jako původci kopie (vzniklé ovšem později) jsem kdysi uvažoval i já.¹⁹ Teprve zásluhou vydání monografie o Karlu Javůrkovi od Jarmily Stehlíkové v r. 1994 byla muzejní kopie správně vrácena do Javůrkova díla.²⁰ Souběžně probíhající rešerše v Archivu Národního muzea, zaměřené na provenienci malovaných portrétů, přinesly pak další upřesňující zjištění.²¹

Díky bohaté archivní korespondenci bylo možno původ obrazu rekonstruovat. Protože se muzeum chystalo v červen-

ci 1873 oslavit sté výročí Jungmannova narození, uvažovalo už na počátku jubilejního roku o pořízení Jungmannovy bysty nebo jeho malovaného portrétu.²² Posléze bylo rozhodnuto, že bude pořízena olejová podobizna a zakázkou bude

Josef Jungmann, maloval Karel Javůrek (1815–1909) jako obohacenou kopii velké olejomalby od Antonína Machka (1775–1844), Praha, 1873 (rám z r. 1895), olej na plátně, vnitřní rám 102 × 81 cm, vnější rám včetně nástavce 136,7 × 91,2 cm, se jmenovkou v. 19,5 cm, š. 37,3 cm. Národní muzeum, H2-11 803. Foto: Olga Tlapáková

¹³ O dotisku z r. 1851 informuje anonce v ČČM 1851: „Podobizna: Josef Jungmann. Po Machkovi kreslil Hellich, v oceli ryl Döbler. Nový otisk nákladem Václ. Hanky. Malé fol. Za 20 kr., v Českém Museum u vydavatele o třetinu levněji.“ Zprávu o druhém dotisku z r. 1860 přinesl v soupisu vydaných tiskovin ČMKČ 1861: „Podobizna: Josef Jungmann: Od svých ctitelův. V Praze 1860. Nový otisk. Po Machkovi Hellich. V oceli Döbler. Ve velk. folio. Ve všech kněhkupectvích. Za 60 kr: r. č.“ Z dotisku z r. 1860 pochází např. list v NM, inv. čís. H2-27 373 (celek 452 × 313 mm). Döblerovu ocelovou plotnu se v NM nyní už nepodařilo nalézt (není ani v Národní galerii, kam byly za 2. sv. války převedeny z NM grafické fondy).

¹⁴ K Jungmannově ikonografii viz: ZÁVODSKÝ 1974; KLABAN 1974; SRŠEŇ 2008.

¹⁵ VÝSTAVA 1891, s. 68 (čís. kat. 899).

¹⁶ HAMSÍK 1953.

¹⁷ NOVÁK 1962, s. 161.

¹⁸ KLABAN 1974, s. 114, obr. 3.

¹⁹ SRŠEŇ 1989.

²⁰ STEHLÍKOVÁ 1994, s. 136 (čís. kat. 19).

²¹ SRŠEŇ 2008, s. 132–133.

²² Archiv Národního muzea, fond Registratura Národního muzea (dále jen ANM-RNM), kart. 27, rok 1873, čís. 21 (návrh rozpočtu na r. 1873 z 10. 2. 1873).

pověřen Karel Javůrek, jenž už v té době maloval z iniciativy Matice české pro muzeum portrét Karla Jaromíra Erbena.²³ Javůrek, uznávaný v té době nejen jako vlastenecký malíř námětů z české historie, ale též jako schopný restaurátor a skvělý kopista, si obou zakázek velice vážil. Dal to najevo i tím, že v květnu 1873 vstoupil do Společnosti Muzea Království českého. Jungmannovu podobiznu namaloval podle Machkova velkého oleje se svolením jeho tehdejší majitelky, Jungmannovy dcery Anny Musilové (1808–1892). Aby zvýšil reprezentativnost portrétu a jeho oslavný ráz, opatřil jej bohatším aranžmá. Usadil Jungmanna do čalouněného křesla a předloktí jeho levé paže přemístil na područku, čímž obratně rozšířil základnu pyramidální kompozice obrazu. Do levého horního rohu přimaloval obligátní textilní závěs a pod něj stolek s malým zátiším. V popředí tam stojí kovová psací souprava sestávající z prolamovaného podnosu, svícnu, kalamáře, pečetítka a stolního zvonku. Předlohou mu byla empírová souprava, již Jungmann skutečně užíval a jež se dosud dochovala v majetku jeho potomků.²⁴ Za soupravu postavil malíř dva knižní svazky s čitelnými zlatými nápisy na hřbetech. Vlevo stojí 1. díl Jungmannova *Slovníku česko-německého*, vydávaný po sešitech v letech 1834–1835, a vpravo nižší a slabší svazek jeho *Slovesnosti*, vydané už v r. 1820. Karel Javůrek tak transformoval civilní a střizlivé pojetí klasicistní malby Machkovy po čtyřiceti letech od jejího vzniku ve výpravný a reprezentativní portrét oslavného charakteru, v duchu módního a Javůrkem vyznávaného historismu. Jeho invenční kopie prezentovala uctívaného Josefa Jungmanna během oslav, konaných ve staré muzejní budově Na Příkopě v sobotu a neděli 12. a 13. července 1873, důstojně a v duchu představ objednavatelů.²⁵ Obraz se následně stal kmenovou součástí stálých expozic Národního muzea

Osobní psací souprava Josefa Jungmanna, již Karel Javůrek přimaloval r. 1873 na svoji obohacenou kopii Machkova velkého portrétu Josefa Jungmanna. Čechy, 1. třetina 19. stol., postříbřená mosaz, sklo, dřevo, vys. 14 cm, š. 22,8 cm, hl. 16,4 cm. Praha, soukromý majetek. Foto: Jarmila Kutová

a často byl zapůjčován i na krátkodobé výstavy,²⁶ takže je veřejnosti patrně známější než jeho originální předloha, držená až do nedávna v soukromém vlastnictví.

Schmidtova ocelorytina

Druhým pozoruhodným portrétem odvozeným od Machkovy velké olejové podobizny Josefa Jungmanna je její reprodukce, již technikou ocelorytiny provedl Döblerův žák Leopold Jaroslav Schmidt (1823–1902), pražský rodák, působící od poloviny století ve Vídni. Schmidt, jenž získal umělecké vzdělání v Praze, ve Vídni a v Paříži a je právem

Josef Jungmann, ryl Leopold Jaroslav Schmidt (1823–1902) podle velké olejomalby od Antonína Machka (1775–1844), Vídeň, 1877, ocelorytina na papíře, celek 683 × 522 mm, otisk desky 318 × 236 mm, obrazová plocha 210 × 156 mm. Národní muzeum, H2-109 242 (exemplář „avant la lettre“, detail). Foto: Jana Kuřiková

považován za jednoho z nejlepších českých mědirytců a ocelorytců 19. století, plnil od šedesátých let prestižní zakázky vídeňského dvora na monumentální rytecké reprodukcí portrétů nejmočnějších aristokratů včetně samotného císaře a proslulých obrazů z vídeňských galerií. Jako český vlastenec však nezapomínal ani na rodné Čechy. V říjnu roku 1875

²³ ANM-RNM, kart. 27, rok 1873, b. č. (rozpočet na r. 1873 schválený muzejním výborem dne 15. března 1873, počítal se 100 zlatých na Erbenovu podobiznu a se stejnou částkou na portrét Jungmannův). Podrobně viz SRŠEŇ 2012, s. 179–180.

²⁴ Souprava z 1. třetiny 19. století je z postříbřené mosazi, s dřevěným dnem, s kalamářem a posypátkem z kobaltového skla s kovovou montáží, nesignovaná, vys. 14 cm, š. 22,8 cm, hl. 16,4 cm. Zvonek se nedochoval. Jungmannova psací souprava byla prezentována spolu s jeho dalšími osobními památkami r. 1916 na Staroměstské radnici (viz VÝSTAVA 1916, s. 146). Černobílá fotodokumentace soupravy od Jarmily Kutové z r. 1994 je uložena ve fotoarchivu oddělení starších českých dějin, neg. čís. 26 730.

²⁵ ANM-RNM, kart. 27, rok 1873, čís. 68 a 72.

²⁶ Naposledy byl obraz prezentován na výstavě konané r. 2007 v německém Zwieselu. Viz SRŠEŇ 2007.

prosil Matici českou dopisem psaným v Praze, aby prodávala část nákladů jeho grafických portrétů významných obrozenců. „*Položil jsem sobě za úkol, abych podobizny předních mužův novější doby české uměním svým provedl. Obraz F. Palackého jest hotov, jakož z přiloženého výtisku vidno.*“²⁷ Nyní pracuji na obraze Jungmannově; dáleji chci rovným způsobem provést obrazy Šafaříka a Kollára.“²⁸ Umělci trvalo vyřtí ocelové plotny s Jungmannovým portrétem více než patnáct měsíců, neboť výsledný list byl tištěn až během roku 1877, jak dosvědčuje jeho signatura „*J. Leopold Schmidt ryl. 1877*“ (dole vpravo). Pečlivostí byl tento rytec proslulý – dobový tisk ho chválil jako „*vzácného mistra, který ještě dovede strávití celá leta u jedné kovové desky a pohroužití se v dílo své s celou duší.*“²⁹ Schmidt nepochybně musel s reprodukováním Machkova oleje začít v Praze, neboť obraz se tehdy nacházel v pražské domácnosti Jungmannovy dcery Anny Musilové. Snad si pořídil pomocnou kresbu (jako to pro jeho učitele Döblera udělal roku 1834 Hellich), mohl však jako zprostředkujícího média popřípadě využít i fotografie.³⁰ Na rytí ocelové desky pak pracoval v následujících měsících už ve Vídni. Tím si můžeme vysvětlit chybu, jež se jinak zdá při známé preciznosti tohoto umělce nepochopitelná. V druhé signatuře, označující použitou předlohu (dole vlevo), uvedl mylný letopočet jejího vzniku: „*A. Machek mal. 1837.*“ (sic!). Machkova kopírovaná originální olejomalba je přitom na rubu plátna jasně a čitelně označená rokem 1833. Je tedy zřejmé, že si rytec tento rok nepoznamenal a po několika měsících se spolehl na paměť, která ho v tomto případě zklamala. V důsledku tohoto drobného omylu byl již několikrát v literatuře Machkův olejový portrét Josefa Jungmanna špatně datován do roku 1837.³¹ Chyba v označení listu mu naštěstí neubírá na kráse. Virtuózně provedená ocelorytina reprodukuje záměrně pouze výřez z olejové předlohy, tedy vlastní poprsí bez rukou s atributem knížky, takže se pozorovatel může soustředit výhradně na vlastní ušlechtilou tvář portrétovaného.

Architekt Josef Hlávka získal po smrti Leopolda Jaroslava Schmidta, svého dobrého přítele, jeho uměleckou pozůstalost, jejíž část věnoval roku 1906 knihovně Muzea Království českého (NM). Kromě listu s Jungmannovým portrétem obsahoval dar i Schmidtovy měděné a ocelové matrice, včetně ocelové plotny k této Jungmannově podobizně. Ta je dnes bohužel nezvěstná.³²

Prezentace Machkova originálního portréту J. Jungmanna

Jungmannovi potomci příležitostně zapůjčovali portrét svého slavného předka na výstavy. Pokud se podařilo zjistit, byl do sud veřejně prezentován nejméně třikrát. Na přelomu let 1911 a 1912 byl slečnou Marií Musilovou, Jungmannovou vnučkou (1837–1912), zapůjčen těsně před její smrtí na pražskou výstavu *Starý portrét v Čechách (1780–1860)*, v roce 1916 jej půjčil MUDr. Bohuš Stretti (1873–1940) na velkolepou a materiálově velice bohatou výstavu *Praha 1750–1850*, konanou na Staroměstské radnici, a roku 1938 znovu na výstavu *Postavy českých dějin*, uspořádanou v pražském Máne-su.³³ Mnohem častěji byl portrét zmíněn, reprodukován nebo analyzován v odborné literatuře.³⁴

Závěr

Zakoupení tohoto výjimečného malířského díla ze soukromého majetku pro státní sbírky je navýsost šťastným počinem. Obraz byl s velkou pietou a odbornou péčí chován v rodinách Jungmannových potomků a odkazován dalším a dalším generacím obdivuhodně dlouhou dobu 180 let. Sestry Strettiovy (PhDr. Olga Pujmannová, CSc., nar. 1928, a Ing. Milada Zoufalá, nar. 1933), pro něž kdysi jako pro malé vnučky napsala jejich babička Marie Strettiová, roz. Musilová (1876–1953), kouzelné rodinné memoáry *O starých časech a dobrých lidech*, nakonec velkoryse nabídky portrét Národnímu muzeu. To si tohoto přírůstku velice váží. Josef Jungmann výrazně ovlivnil v prvních desetiletích existence Muzea jeho postupnou proměnu z patriotického ve vlastenecký ústav, a představuje tedy osobnost pro historii Národního muzea nepřehlédnutelnou. Kulturně-historický význam jeho portrétu spočívá i v tom, že jde vlastně o jednu z pouhých dvou podobizen, jež vznikly za Jungmannova života podle skutečnosti, tedy podle původního modelu. Druhou autentickou podobiznu představuje tušová miniatura na papíře, zhotovená dva roky před Jungmannovým úmrtím, v roce 1845, Taddeo Mayerem, dnes ve sbírkách Národní galerie v Praze.³⁵

Národní muzeum rozšířilo tedy dalším jedinečným dílem svoji cennou „galerii národního portrétu“, programově budovanou z podnětu Josefa Dobrovského už od svého založení v roce 1818. Patří do ní dnes již všeobecně známé, možno říci klasické podobizny takových osobností, jakými byli například Bohuslav Balbín, František Martin Pelcl, Kašpar hrabě Šternberk, Josef Dobrovský, Václav Hanka, Ber-

²⁷ Oceloryt s podobiznou F. Palackého z r. 1875 publikoval HNOJIL 2014, s. 207 (obr. 263), 488. Jeden z exemplářů tohoto grafického listu je i v NM, inv. čís. H2-25 797.

²⁸ Český dopis L. J. Schmidta (nepsaný jeho rukou) Matici české, stylizovaný v Praze 15. 10. 1875, je v Archivu Národního muzea, fond Registratura Národního muzea, kart. 28, r. 1875, b. č.

²⁹ Nadšenou chválu překrásné a umělecky dokonalé podobizny J. Jungmanna vydané Schmidtem ve Vídni přinesla anonce v časopise LUMÍR 1878.

³⁰ Už v roce 1863 použil fotografii při mědirytechém reprodukování olejového portrétu císaře. Viz SRŠEŇ 2013, s. 20–22.

³¹ Mylné datum převzal při publikování Schmidtova grafického listu nejnoveji i HNOJIL 2014, s. 207 (obr. 264), 488. Nepřesně tu byla též označena technika – nejde o mědirytinu, ale o ocelorytinu.

³² O Hlávkově daru nadšeně informuje ZPRÁVA 1906, s. 15 (mj. uvádí: „Z ocelových ploten vyniká zvláště známý portrét J. Jungmanna, rytý dle originálu A. Machka.“). Zmíněnou Schmidtovu plotnu (stejně jako plotnu od J. Döblera – viz pozn. 13), se nepodařilo nalézt v NM ani v NG. Ve sbírkách oddělení starších českých dějin NM je nyní pouze jeden zkušební otisk tohoto listu, bez signatur a jména portrétovaného (*avant la lettre*), inv. čís. H2-109 242 (celek 683 × 522 mm, otisk desky 318 × 236 mm, obrazová plocha 210 × 156 mm).

³³ Viz katalogy: MATĚJČEK 1911, čís. kat. 44; VÝSTAVA 1916, s. 146; NOVOTNÝ 1938, s. 105–106, čís. kat. 80.

³⁴ Starší literaturu sepsal NOVÁK 1962, s. 186, čís. kat. 303. Poté byl obraz připomenut pracemi: KLABAN 1974, s. 113–114, obr. 2; SAK 2007, s. 9–10, 227, 251 (pozn. 2–7), obr. za s. 112; SRŠEŇ 2008, s. 131–132, 138 (pozn. 3), obr. na druhé straně obálky.

³⁵ SRŠEŇ 2008.

nard Bolzano, František Palacký, Václav Kliment Klicpera, Joachim Barrande, Božena Němcová, František Škroup, Karel Jaromír Erben a mnozí další.

Seznam použité literatury:

- ČČM 1851: Bibliografie [...] Obrazy a věci obrazní. Časopis Českého Museum, 1851, roč. 25, sv. 4, s. 177.
- ČMKČ 1861: [Anonce vydaných publikací, in:] Časopis Musea království Českého, 1861, roč. 35, s. XXI.
- EMLER 1883: R. [= EMLER, Josef (ed.)]. Listy Josefa Jungmanna k Antonínu Markovi. Časopis Musea království Českého, 1883, roč. 57, s. 341–342.
- EMLER 1888: R. [= EMLER, Josef (ed.)]. Listy Antonína Marka k Josefu Jungmannovi, Časopis Musea království Českého, 1888, roč. 62, s. 390.
- HAMSÍK 1953: HAMSÍK, Mojmír. Kraky. *Umění*, 1953, roč. 1, s. 287–288.
- HNOJIL 2014: HNOJIL, Adam. *Jeden svět nestačí. Poklady umění 19. století ze sbírky Patrika Šimona*. Praha: Patrik Šimon – Eminent, 2014.
- KLABAN 1974: KLABAN, Pavel. Jungmann ve výtvarném umění 19. století. *Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví*, 1974, roč. 8–9, s. 111–127.
- LUMÍR 1878: Ocelorytec L. Schmidt [...]. *Lumír*, 1878, roč. 6, čís. 15 (30. května 1878), s. 240.
- MATĚJČEK 1911: MATĚJČEK, A[ntonín]. *XXXVIII. výstava S. V. U. Manes Starý portrét v Čechách (1780–1860): Prosinec 1911 leden 1912*. Praha: Katalog vytiskla Dělnická knihtiskárna a nakladatelství v Praze, s. d. [1911].
- NOVÁK 1962: NOVÁK, Luděk. *Antonín Machek*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962.
- NOVOTNÝ 1938: NOVOTNÝ, Vladimír. *Postavy českých dějin* [katalog výstavy v pražském Mánesu, 27. 5. – 28. 8. 1938]. Praha 1938.
- SAK 2007: SAK, Robert. *Josef Jungmann. Život obrozence*. Praha: Vyšehrad, 2007.
- SCHEMATISMUS 1833: *Schematismus des Königreichs Böhmen auf das Jahr 1833*. Prag: Gottlieb Haase Söhne, s. d. [1833].
- SKLENÁŘ 2007: SKLENÁŘ, Karel. *Společnost Národního muzea v dějinách i v současnosti*. Praha: Společnost Národního muzea, Nakladatelství ARSCI, 2007.
- SRŠEŇ 1989: SRŠEŇ, Lubomír. Josef Hellich (?) podle Antonína Machka: Josef Jungmann, in: KOČÍ, Josef – VONDRUŠKA, Vlastimil a kol. *Památky národní minulosti. Katalog historické expozice Národního muzea v Praze v Lobkovickém paláci*. Praha: Národní muzeum 1989, s. 227–228 (čís. kat. 879).
- SRŠEŇ 2007: L. S. [= SRŠEŇ, Lubomír]. Josef Jungmann (1773–1847), in: RIEPENTINGER, Rainhard – BROCKHOFF, Evamaria – EIBER, Ludwig (ad.). *Bayern – Böhmen. Bavorsko – Čechy. 1500 Jahre Nachbarschaft. 1500 let sousedství. Katalog zur Bayerischen Landesausstellung 2007, Zwiesel, 25. Mai bis 14. Oktober 2007*. Augsburg: Haus der Bayerischen Geschichte, 2007, s. 262–263.
- SRŠEŇ 2008: SRŠEŇ, Lubomír. Autentické portréty Josefa Jungmanna. *Muzejní a vlastivědná práce / Časopis Společnosti přátel starožitností*, 2007 [vyšlo v únoru 2008], roč. 45 / 115, s. 131–141.
- SRŠEŇ 2012: SRŠEŇ, Lubomír. Oslavný portrét Karla Jaromíra Erbena od Karla Javůrka. *Časopis Společnosti přátel starožitností*, 2011 [vyšlo 2012], roč. 119, čís. 3, s. 175–183.
- SRŠEŇ 2013: SRŠEŇ, Lubomír. Engerthův portrét Františka Josefa I. z české Zemské sněmovny. *Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historie*, 2013, sv. 67, čís. 1–2, s. 11–28.
- STEHLÍKOVÁ 1994: STEHLÍKOVÁ, Jarmila. *Javorový list. Život a dílo nestora českých malířů Karla Javůrka*. Benešov u Prahy: Galerie výtvarného umění, 1994.
- STRETTIOVÁ 1940: STRETTIOVÁ, Marie. *O starých časech a dobrých lidech*. III. vydání. Praha: Topičova edice, 1940.
- VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ 1956: VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ, Olga (ed.). *Josef Josefovič Jungmann: Korespondence*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1956.
- VÝSTAVA 1891: *Seznam umělecké výstavy: Všeobecná zemská výstava r. 1891 v Praze. Skupina XXIV. Třetí, opravené a rozmnožené vydání*. Praha: Výbor umělecké výstavy, s. d. [1891].
- VÝSTAVA 1916: *Praha 1750–1850. Památky literární, umělecké a občanské*. Praha: [Městské museum pražské], 1916.
- ZÁVODSKÝ 1974: ZÁVODSKÝ, Vladimír. Josef Jungmann v drobné reliéfné plastice. *Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví*, 1974, sv. 8–9, s. 103–109, obrazové přílohy č. 1–21.
- ZPRÁVA 1906: *Zpráva o Museu království Českého za r. 1906*. Praha 1907.